

ВІДГУК

офіційного опонента проф. Фурмана А.В.

на дисертацію Шилової Ніни Ігорівни «Розвиток цільової спрямованості особистості підлітка у процесі туристичної діяльності», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність рецензованої дисертації щонайперше спричинена двома чинниками: по-перше, сенситивністю підліткового віку у формуванні такого важливого складника особистісного розвитку юні, як цільова спрямованість, по-друге, долученням цієї вікової категорії молоді до мінімально присутньої у їхньому житті позанавчальної роботи, зокрема до професійної туристичної діяльності, котра на цьому етапі дорослішання є потужним фактором прискореної соціалізації, інтенсивного психодуховного розвитку індивідуальності та становлення вольової особистості кожного підлітка.

У першому розділі здійснено докладний огляд теоретико-методологічних основ дослідження проблем спрямованості та цільової спрямованості особистості, виявлено їх структурні компоненти, динаміку розвитку цих феноменів, запропоновано власне визначення центрального конструкта дослідження, висвітлено особливості та умови його становлення у підлітковому віці. Виокремлено сфери (особиста, інтимна, дружня, суспільна, навчальна, самодіяльна, сімейна) та позиції (егоцентрична, раціональна, альтруїстична, раціогуманістична) цільової спрямованості особистості, визначено її компоненти та форми прояву. За результатами здійсненого аналізу побудовано теоретичну модель психологічного конструкта цільової спрямованості особистості. Розглянуто психологічні особливості туристичної діяльності та запропоновано концепцію розвитку досліджуваного явища через дану форму позашкільної діяльності.

У другому розділі описано алгоритм розгортання емпіричної частини дисертації, а саме в контексті реалізації положень теоретичної моделі розкрито особливості організації експериментального дослідження, його стратегію та методичне забезпечення; виділено та експліковано покомпонентний склад цільової спрямованості підлітків; проаналізовано результати емпіричного вивчення рівнів розвитку емоційного, когнітивного, конативного та ціннісного компонентів; виявлено сфери спрямованості і позиції, які займають підлітки на момент констатувального експерименту; аргументовано особливості, закономірності та механізми репрезентації цільової спрямованості у показниках та критеріях структурних компонентів.

Наступний, третій розділ дисертації виявляє теоретико-методичні засади побудови і змістовно-процесні аспекти розвитку цільової спрямованості підлітків засобами туристичної діяльності. Подано модель розвитку та програму, яка передбачає психологічну корекцію цільової спрямованості підлітків протягом трьох років. Здійснено аналіз кореляційних зв'язків: егоцентричної позиції і низького розвитку вказаної спрямованості, раціональної позиції і середнього, альтруїстичної позиції та високої самоорганізації унапрямування особистості. Експериментально підтверджено ефективність обраних методів психологічного впливу під час проведення туристичних занять з метою підвищення рівня цільової спрямованості респондентів експериментальної групи. Сформульовано практичні рекомендації вчителям загальноосвітніх шкіл щодо розвитку цільової спрямованості підлітків у навчально-виховному процесі.

Загалом детальне ознайомлення із дисертаційною роботою Н.І. Шилової дає підстави висновувати, що вона характеризується:

а) *логічністю* в обґрунтуванні як основних параметрів чітко упредметненого дослідження (актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, теоретичні засади, методи, експериментальна база, наукова новизна і теоретичне значення тощо), так і загальної – дедуктивної – схеми його розгортання: від теоретичної концепції та методологічних орієнтирів до

емпіричного вивчення досліджуваного феномену й насамкінець до психоформувального експерименту, в якому цей феномен підлягає цілеспрямованому прискореному розвитку;

б) класичною *структурованістю* зібраного наукового матеріалу в межах кожного із трьох розділів: першого – від об'єкта до предмета й далі до мети дослідження; другого – від методичного арсеналу емпіричного вивчення цільової спрямованості до констатації індивідуально-психологічних особливостей її розвитку в підлітків та до кількісних і якісних характеристик встановлених рівнів указаної спрямованості; третього – від обґрунтування програми розвитку цільової спрямованості особистості підлітка, її змістових і процедурних ознак та особливостей у проекції на специфіку туристичної діяльності до психологічного аналізу результатів здійсненого формувального експерименту;

в) *змістовністю* у висвітленні предмета вивчення, тобто у встановленні, описі й поясненні психологічних особливостей розвитку цільової спрямованості підлітків у процесі туристичної діяльності (с. 6 дис.), на що вказують як проміжні та загальні висновки, так і наукова новизна дослідження;

г) *взаємодоповненням* теоретичного та емпіричного матеріалу, де лівову частку дослідження становлять експериментальні дані (ознаки, показники, відмінності, залежності, кореляційні зв'язки тощо) його констатувальної (підрозділи 2.2 і 2.3) та формувальної (підрозділ 3.3) частин;

д) *аргументованістю* як теоретичних узагальнень, так і експериментальних фактів й емпіричних висновків та рекомендацій виконаного дослідження.

Водночас дослідження Н.І. Шилової містить **окремі недоліки**.

1. Незважаючи на ґрунтовне аналітичне висвітлення соціально-психологічної природи спрямованості, проблематики унапрямування особистості в онтогенезі та психологічних особливостей цільової спрямованості підлітків (підрозділи 1.1 – 1.3 дис.), проблематичною є доцільність уведення в науковий обіг концепту-поняття «цільова спрямованість». Річ у тім, що

цілеактивність чи цілезорієнтованість особи – це один із важливих параметрів будь-якої спрямованості, організованої на діяльнісному або вчинковому рівні її життєздійснення. Тому феноменально нецільової спрямованості не буває. Спрямованість, якщо вона справді наявна як персонологічне утворення, завжди більшою чи меншою мірою, бодай мінімально, цілезорієнтована. І це тим паче справедливо, зважаючи на те, що спрямованість – це інтенція-вектор актуалізованих психічної активності і самоактивності особистості.

2. Структурно-функціональна організація цільової спрямованості особистості, що здійснена дисертанткою на аналітичному рівні теоретичного конструювання (с. 35 дис. і с. 7 автореф.) у цілому є евристичною, хоча й не містить (поряд із чотирма базовими) рефлексивного компонента. Позитивно, що вона, крім того, фіксує чотири ступені позиціювання названої спрямованості: егоцентрична, раціональна, альтруїстична, раціогуманістична. Однак у висновках до розділу 1 (с. 55), в емпіричних частинах роботи (розділи 2 і 3) і в загальних висновках (с. 167–169) докладно вивчаються перших три види позицій особистісної спрямованості підлітків, тоді як четверта не підлягає психологічному експериментуванню й детальному осмисленню.

3. У теоретичній та емпіричній частинах роботи серед аргументованої низки формовиявів і психологічних показників цільової спрямованості особистості дисертанткою не виправдано долучений дидактичний показник «шкільна успішність», який безпосередньо не відображає психологічну феноменологію. Очевидно, доцільніше було б взяти до вивчення та аналізу інтелектуальність підлітків, коефіцієнт якої позитивно корелює із навчальною успішністю.

4. Запропонована дисертанткою програма розвитку цільової спрямованості особистості підлітка у сфері туризму, маючи схематично виважене поетапне обґрунтування (див. табл. 3.1, с. 110), усе ж на теоретичному та емпіричному рівнях не містить у тексті і висновках розділу 3 рефлексивних роз'яснень того, що запропонована практико зорієнтована модель формування психологічно оптимальної цільової спрямованості юні

створена на методологічних засадах учинкового підходу відомого українського вченого В.А. Роменця. Підтвердженням цього є той факт, що вона повно реалізує у прийнятому дисертанткою предметному форматі логіко-канонічну структуру вчинку: ситуація – ситуаційні цілі, егоцентрична позиція й переважання емоційного компонента спрямованості; мотивація – близькі цілі, раціональна позиція й домінування когнітивного компонента; вчинкова дія – середні цілі, альтруїстична позиція й утвердження конативного компонента; післядія – дальні цілі, раціогуманістична позиція й визначальна роль ціннісного компонента. На жаль, цей момент не зафіксований у теоретико-методологічній основі дослідження (с. 6–7 дис., с. 2–3 автореф.), та у її списку цитованих літературних джерел відсутні наукові праці академіка Володимира Роменця.

5. Робота містить окремі русизми і термінологічні огріхи. Скажімо, на с. 23 аналізується «потребово-мотиваційний компонент», а на с. 55 досліджуваний феномен співвідноситься із «мотиваційно-потребнісною сферою особистості»; зважаючи на генетичну первинність потреб щодо мотивів, треба писати «потребо-мотиваційна сфера...». На рисунках і в таблицях, що подані в підрозділах 2.2. і 3.3, окрім % (відсоткових величин), не зазначено, в яких одиницях вимірювання (балах, стенах, усереднених оцінках тощо) подано результати емпіричних психологічних обстежень.

Однак висловлені недоліки аж ніяк не знижують наукової цінності дисертаційної роботи Н.І. Шилової і не дають підстав для її негативної оцінки, тому що вона є актуальним, завершеним, самостійно виконаним дослідженням, котре містить нові психологічно обґрунтовані результати, що істотно збагачують теорію і практику вивчення цільової спрямованості особистості.

Підкреслимо, що суспільна актуальність, теоретична оригінальність і прикладна значущість рецензованого дослідження повно аргументовані дисертанткою як структурними компонентами роботи, так і напрацьованим авторським змістом та розлогим матеріалом емпіричної частини, а також цілком логічними узагальненнями, висновками і пропозиціями. Зміст

автореферату тематично відображає основні положення і текстовий матеріал дисертації. Наукові публікації повно характеризують реальні здобутки автора.

Отже, дисертаційна робота Шилової Нині Ігорівни «Розвиток цільової спрямованості особистості підлітка у процесі туристичної діяльності» є своєчасним, змістовним, оригінальним, цілісним і логічно завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

**Офіційний опонент,
доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри психології
та соціальної роботи
Тернопільського національного
економічного університету**

А.В. Фурман

Підпис А.В. Фурмана
Завіряю:
Зав. загальним відділом Таранова (С.У.)